

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Uotila, Merja

Title: Kun talonpojat ryhtyivät kuluttamaan : pukeutuminen miehen aseman ja varallisuuden ilmentäjänä 1800-luvun alun suomalaisessa maaseutuyhteisössä

Year: 2019

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © 2019 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Uotila, M. (2019). Kun talonpojat ryhtyivät kuluttamaan : pukeutuminen miehen aseman ja varallisuuden ilmentäjänä 1800-luvun alun suomalaisessa maaseutuyhteisössä. In A. Turunen, & A. Niiranen (Eds.), *Säädyllystä ja säädöntä : pukeutumisen historiaa renessansista 2000-luvulle* (pp. 115-145). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Historiallinen arkisto, 150.

Kun talonpojat ryhtyivät kuluttamaan. Pukeutuminen miehen aseman ja varallisuuden ilmentäjänä 1800-luvun alun suomalaisessa maaseutuyhteisössä

Merja Uotila, orcid.org/0000-0002-1600-9283

Luutnantti Carl Gustaf Ramsay¹ kuvaili vuonna 1807 matkapäiväkirjassaan Hauhon ja Pälkäneen väestön pukeutumista:

Heidän vanhat kansanpukunsa ovat jo muuttuneet, ja ylellisyys on heidän naapureiltaan uusimaalaisilta tuonut tänne silkkihuivit, karttuunit ja helmikimput. Tavataan vain erityinen sekoitus heidän muinaisia tapojaan ja vaatetustaan ja uusimaalaisilta omaksuttua ylellisyyttä, ei jälkeäkään mistään omasta pukeutumisesta löydy enää Hämeen eteläisistä pitäjistä... tummansiniseksi värjätty sarka on syrjäyttänyt ikivanhan valkoisen värin, silkkihuivi peittää jo ruskean, muinoin paljaan kaulan, ja useimmiten lievetakki tai lyhyeksi leikattu nuttu on ikuisiksi ajoiksi julistanut pannaan ikivanhan valkoisen pyhämekon.²

Vanha, perinteinen kuva talonpoikaiston vaatetuksesta ei Ramsayn harmiksi enää pitänyt paikkaansa 1800-luvun alun Hämeessä. Uudet vaatekappaleet ja materiaalit, joita selitettiin muualta tulleeeksi ylellisyydeksi, valtasivat alaa. Luonnonvärit ja vanhan malliset löysät,

¹ Carl Gustaf Ramsay (1783–1808) oli maaherra O. W. Ramsayn sotilaaksi kouluttautunut poika. Hän piti piirustuksiakin sisältänyttä matkapäiväkirjaa kierrellessään kesällä 1807 eteläistä Suomea yhdessä ystävänsä Olof Willmanin kanssa. Samalla he tutustuivat rekognosointiin ja sotilaskarttojen piirtämiseen.

² Redan har deras gamla Nationaldrägter förändrats och Lyxen har från deras granne Nylänningen hitfört Silkes Dugar, Cattuner och Perlknippen. Man finner blott en besynnerlig blandning af deras fordna seder och klädsel jämte Nylänningens antagne luxe, och intet spår finnes mera af någon egen drägt i de södra Socknarne af Tavastland... har den mörkblåa färgade Valmaren, intagit den urgamla hvitas färg, en Silkesduk täcker redan den bruna, fordom bara halsen, och oftast har en Surtout eller en kortskuren Jacka för evigt bannlyst den urgamla hvita helgdagsmäckan. Ramsay 1999 [1807], 75.

mekkomaiset vaateparret jäivät pois käytöstä. Arvonsa tunteva hämäläinen talonpoika veti jalkaansa nahkasaappaat ja pitkät housut, puki päällensä liivin, lyhyen takin tai lievetakin sekä laittoi koko komeuden ylle kaksinkertaisella kauluksella varustetun päällystakin, kietoi kaulaansa liinan ja päähänsä huopahatun. Kansanpuku vaihtui Hämeessä modernimpaan vaateparteen, joka oli usein ammattikäsitöläisen valmistama.³

Ramsayn esittelemä vaatetus ei välttämättä vallinnut koko Suomessa, sillä pukeutumisen suhteen monilla seuduilla oli omia alueellisia erikoisuuksia. Tässä artikkelissa selvitan, pätkö Ramsayn näkemys talonpoikaistaustaisten miesten vaatetukseen 1830-luvun Kaakkois-Hämeessä. Lähestyn teemaa niin tuotannon – käsityöläisten ja manufaktuuriin – kuin kuluttajien eli talonpoikaisten miesten näkökulmasta. Olen analysoinut vaatevarastoja lähinnä perukirjoista, joita historiatieteissä käytetään yleisesti materiaalisesta kulttuurin tutkimuksessa.⁴ Tutkimukseni kytkeytyy osaksi pukeutumiskulttuurin materiaalisuutta: olen kiinnostunut siitä, millaisia vaatteita on valmistettu ja millaisiin vaatekappaleisiin ihmiset 1800-luvulla pukeutuivat. Artikkelini jatkaa perinteisessä kansatieteessä harjoitettua vaatteiden ja vaatevarastojen tutkimista; tätä tutkimustraditiota edustavat muun muassa U. T. Sirelius, Bo Lönnqvistin, Toini-Inkeri Kaukosen sekä Ildikó Lehtisen ja Pirkko Sihvon teokset.⁵ Varsinkin Kaukosen sekä Lehtisen ja Sihvon teokset ovat perusesityksiä rahvaan pukeutumisesta ja siten vertailukohtia omalle tutkimukselleni.

Operoin artikkelissa kulutustutkimuksen peruskäsitteillä, kuten kysyntä, tarve ja tuotanto, mutta tarkoitukseni ei ole tehdä suoranaisesti kulutuskäyttäytymiseen liittyvää tutkimusta.⁶

Pyrkimykseni on pikemminkin kartoittaa, mitä materiaaleja ja ammattilaisten palveluksia tuon ajan talonpoikaistaustalle oli tarjolla. Samalla kiinnitän huomiota siihen, millaisista osista miesten vaatevarasto koostui ja kuinka laaja se saattoi olla. Aikaisempaan tutkimukseeni⁷ pohjautuvan tutkimushypoteesini mukaan varakkaimpien talonpoikien kulutustottumuksissa tapahtui muutoksia: miehet ryhtyivät käyttämään yhä enenevässä määrin ammattimaisten käsityöläisten palveluksia, ja talonpoikien univormuksi muodostui pitäjänräätälin valmistama verkatakki sekä ostokankainen liivi. Analysoin artikkelissani siis sitä, erottautuivatko talonpoikaiset miehet pukeutumisellaan muista paikallisyhteisönsä jäsenistä ja pystyivätkö he korostamaan omaa

³ Kaukonen 1985, 14–15, 223; Lehtinen & Sihvo 2005, 16–17.

⁴ Perukirjoista enemmän luvussa ”Puku miehest herran tekie’ – vaatevarannon monipuolistumisesta kertovat lähteet”.

⁵ Sirelius 1990 [1915]; Lönnqvist 1979; Kaukonen 1985; Lehtinen & Sihvo 2005.

⁶ Kulutustutkimuksesta esim. Brewer & Porter (toim.) 1993.

⁷ Uotila 2014.

asemaansa mittavalla ja arvokkaalla vaatevarastolla. Taustalla on laajempi yhteiskunnallinen kysymys siitä, voidaanko pukeutumisen historian avulla osoittaa yhteiskunnan kasvavaa eriarvoistumista.⁸

Päästäkseni analysoimaan pukeutumiskulttuuria mahdollisimman syvällisesti keskityn yhteen pitäjään ja vuosikymmeneen. Tutkimusalueeksi on valittu Hollolan emäseurakunta, joka oli vauras ja suuri (lähes 8 000 asukasta) hämäläispitäjä.⁹ Seutu kuului kulttuurisesti länsisuomalaiseen alueeseen, vaikka sijaitsikin lähellä itäisen kulttuuripiirin rajaa. Itäsuomalainen pukeutumiskulttuuri säilytti kauemmin arkaaisen luonteensa ja vastaavasti uutuudet olivat yleisempiä vaurilla, innovaatioita helposti vastaanottavilla alueilla eteläisessä ja läntisessä Suomessa.¹⁰ Artikkelini ei siis valaise, millainen miesten pukeutumiskulttuuri oli koko Suomessa, vaan lähdeaineisto antaa käsityksen kaakkoisen Hämeen vaatemuodista.¹¹ Tutkimukseen valikoitunut ajankohta, 1830-luku, oli taloudellisesti raskasta ja epidemioiden täyttämää aikaa Hollolassa. Huono taloudellinen tilanne asetti väistämättä omia rajoituksia. Lisäksi maakaupan kieltä pakotti hankkimaan tavaroita ja materiaaleja kaupungeista ja markkinoilta, vaikka samanaikaisesti maaseudun elinkeinoja tuettiin vapauttamalla muun muassa käsityöharjoitusta. Esimerkiksi vuodesta 1824 lähtien nahkurit ja hatuntekijät saattoivat hakeutua maaseudulle harjoittamaan ammattiaan virallisina pitäjänkäsityöläisinä. Pukeutumista rajoittavat ylellisyysäädökset oli myös purettu 1800-luvun alkupuoliskolla. On lisäksi hyvä huomioda se, että aika oli vielä kotitarve- ja tilaustuotteiden kautta, sillä valmisvaateteollisuus syntyi vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla.¹²

Tutkimuskohteeksi on valittu miehet, sillä heidän on perinteisesti katsottu käyttäneen enemmän ammattikäsityöläisten palveluksia kuin naisten. Toisaalta miesten pukeutuminen on seurannut muotia ja trendejä siinä missä naistenkin vaatetus, mutta miesten pukeutumisessa on ollut enemmän universaaleja piirteitä ja vähemmän paikallisia erikoisuuksia. Lisäksi naisten vaatevarasto näyttyy usein monipuolisemmalta sekä materiaalikirjon että lukumäärän kannalta kuin miesten vastaava. Käytän artikkelissa lähteinä niin vaatteita luonnehtivia peru- ja

⁸ Olen saanut artikkelistani kommentteja ja korjausehdotuksia kirjan toimittajien ja anonyymien refereeiden lisäksi myös Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselta *Early Modern Morals* - tutkimuskeskittymän artikkeliseminaarilaisilta (A-Ryhmä) sekä Piia Einoselta. Heille kaikille iso kiitos.

⁹ Hollolasta ja sen historiasta Kuusi 1937.

¹⁰ Lehtinen & Sihvo 2005, 17, 200, 202–203.

¹¹ Hollolalaisesta vaateparresta ks. myös Kurhila 1998 ja Repo 2016.

¹² Lönnqvist 1979, 88; Oittinen 1990, 62.

tuomiokirjoja¹³ kuin käsityöläisten lukumäärästä ja ammattijakaumasta kertovia vero- ja henkilöuetteloita¹⁴ sekä aikalaiskuvauksia¹⁵. Varsinaisia vaatekappaleita minulla ei ole ollut mahdollisuutta tutkia. Erilaisia lähdemateriaaleja yhdistelemällä tavoitteena on saada laajempi kokonaiskuva niin vaatetuotannosta kuin itse tuotteista.

”Joka on ylen korea, sill on talvi kolea”¹⁶ – vaatteilla koreilun synty väistyy

Sääty-yhteiskunnan aikana herra ja talonpoika piti erottaa toisistaan jo ulkomuodosta, kuten historiantutkija Kaarlo Wirilander toteaa teoksessaan *Herrasväkeä, Suomen säätyläistö 1721–1870*: “[– –] erittäinkin puvuilla, muotiseikoilla ylikanteensa, on aina ollut keskeinen merkitys ’säädylisyyden’ korostimina ja sääty- virka- tai yleensä sosiaaliaseman osoittimina. Pukeutuminen, eritoten puvun tekotapa ja tekotarpeet sekä näiden ”ylellisyyden” aste olivat etenkin varhaisempina aikoina kiinteässä yhteydessä ihmisen säätyasemaan.”¹⁷

Wirilanderin toteama päti varsinkin säätyläisväestöön mutta vaikutti myös talonpoikien pukeutumiseen. Ulkoasun ja vaatetuksen täytyi olla yhteneväinen kantajansa yhteiskunnallisen aseman kanssa, ja talonpojan piti siksi näyttää talonpojalta. Toisaalta liiallinen koreilu ja mahtailu sekä oman aseman ylittäminen aiheuttivat kanssaihmissä ja esivallassa paheksuntaa.¹⁸ Vaatetuksella ja visuaalisella ilmeellä pystyttiin myös osoittamaan ryhmään kuulumista – vaatetus oli sääty-yhteiskunnassa keskeinen eron tekemisen väline.¹⁹ Kyse ei kuitenkaan ollut pelkästään tietyistä vaatekappaleista vaan pikemmin yksittäisten vaatteiden muodoista, materiaaleista ja väreistä. Toisin sanoen kaikilla miehillä oli päällään jonkinmoinen takki, mutta se, kuinka hyvin se

¹³ Kansallisarkisto, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1831–1839; KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisasian pöytäkirjat 1810–1840. Seurakuntaan talletetut perukirjat alkavat kattavasti vasta vuodesta 1831 alkaen. Tämä seikka on vaikuttanut tutkimusajanjakson valintaan.

¹⁴ Käsityöläisten tarkastelussa on apuna koostamani prosopografinen tietokanta Hollolan käsityöläisistä 1724–1890. Siihen on kerätty tietoa alueella vaikuttaneista käsityöläisistä pienoiselämäkertojen muodossa. Kokoamisperusteista tarkemmin Uotila 2014, 37–41.

¹⁵ Boucht 1791; Wetterhof 1807; Hagfors 1885.

¹⁶ Väliotsikoissa käytetyt sananlaskut on kerätty talteen yhtä poikkeusta lukuun ottamatta Hollolasta. Siren 1983, 42–50.

¹⁷ Wirilander 1974, 45.

¹⁸ Oittinen 1990; Mikkola & Stark 2009; Mikkola tässä teoksessa.

¹⁹ Lönnqvist 1979, 21–23; Runefelt 2015, 125.

oli tehty, mistä materiaalista se oli valmistettu, mikä oli sen rahallinen arvo ja ylellisyyden aste, erotti säädyt toisistaan.²⁰ Esimerkiksi kotikutoinen sarka katsottiin talonpoikaisväestölle sopivaksi vaatekankaaksi, kun taas verka, joka oli ostomateriaalina statukseltaan arvostetumpi, oli säätyläistölle soveliaampi tuote.²¹

Pukeutumiseen ja sen säädynmukaisuuteen vaikuttivat niin taloudelliset kuin moraaliset seikat. 1700-luvun merkantilistinen talouspolitiikka ja ajatusmaailma pyrkivät kotimaisen tuotannon tukemiseen ja asettivat tuontitavaroille rajoituksia ja jopa kieltoja. Valtiovalta sääti erilaisia ylellisyysasetuksia ja julkaisi listoja kielletyistä tai rajoitetusti käytettävistä tavaroista ja materiaaleista. Esimerkiksi silkin ja pitsin käyttö haluttiin varata vain ylemmille säädyille.²² Vaatteilla koreilu ei sopinut myöskään kirkon näkökantaan. Kirkko kannusti niin omia edustajiaan kuin seurakuntalaisia vaatimattomaan mutta asemalle sopivaan ja usein kotikutoiseen pukeutumiseen. Vielä vuonna 1793 tuomiokapituli lähetti seurakunnille kyselyn alamaisten käyttämistä vaateparsista tarkoituksenaan vähentää pukeutumiseen liittyvää turhaa koreilua. Vastauksia annettiin myös Kaakkois-Hämeen seurakunnista, ja esimerkiksi Nastolassa pitäjänkokous päätti luopua kaikista ostokankaista paitsi naisten myssyissä tarvittavasta silkistä. Pitäjän miehet lupasivat käyttää vain kotona tehtyjä ja kotivärein värjättyjä kankaita. Hollolassa vastaavaan kokoukseen osallistuneet miehet lupasivat naisten puolesta suosia vaatimattomampaa pukeutumista, vaikka myös Hollolassa naisille jätettiin oikeus käyttää juhlamyssyissään ja nauhoissaan silkkiä. Miesten vaatetuksen kohdalla seurakuntalaiset kuitenkin päättivät pyytää kuningasta määräämään, miten miesten tulisi pukeutua.²³ Näin kirkko kannusti talonpoikaisväestöä käyttämään perinteisiä vaateparsia, tekemään tuotteita kotona ja olemaan matkimatta ylempiä.

Ihanteet ja todellisuus eivät kuitenkaan aina kohdanneet, ja vähitellen talonpoikainen pukeutuminen muuttui monipuolisemmaksi, mikä vaati enemmän varoja. Miehet eivät enää tyytyneet yksinomaan kotitekoisiin sarkavaatteisiin vaan alkoivat käyttää verkaisia takkeja ja nahkurinnahasta valmistettuja saappaita ja solkikenkiä. Tämän vahvistaa muun muassa vuonna

²⁰ Wirilander 1974, 45; Alm 2016, 47–58.

²¹ Sarka on toimikassidoksinen, karkea, vanutettu, villainen kangaslaatu, joka oli yleensä kotikutoista. Verka puolestaan on palttinasiidoksinen, nukattu ja sileäpintainen villakangas, verkatehtaiden hienompilaatuinen tuote. Kaukonen 1985, 224, 360.

²² Ylellisyyslainsäädännöstä Jahnsson 1904. Ks. myös Ulväng 2012, 88–89; Alm 2016, 52–55; Rahikainen & Vainio-Korhonen 2015.

²³ Kuusi 1937, 325–327. Ruotsissa tämä keskustelu jatkui vielä vuonna 1817. Runefelt 2015, 107–110, 121–128.

1791 julkaistu J. F. Bouchtin pitäjänkuvaus Hollolasta. Tuleva kirkkoherra kuvaili väitöskirjassaan seudun miesten käyttävän yleisesti verkavaatteita sekä silkkinauhoilla ja soljilla koristeltuja huopahattuja ja saappaita.²⁴ Omaan ulkoasuun ryhdyttiin kiinnittämään enemmän huomiota ilman, että taustalla olisi ollut kirkon esittämä suoranainen kritiikki turhamaisuutta kohtaan. Kyse oli pikemmin tarpeiden ja tarvehierarkioiden muutoksista, sillä varakkaan talonpojan tuli osoittaa asemaansa ja tekemään eroa muihin myös ulkoasulla. Aina tarkoitus ei ollut matkia ylempiä säätyjä, vaikka suurin osa uutuuksista tulikin heidän kauttaan, sillä osa vaatetuksen sosiaalisesta signaalista oli tarkoitettu oman säädyn edustajille. Vaatetuksella luotiin ryhmäidentiteettiä ja talonpojan univormulla tehtiin eroa sekä ylempiin että alempiin. Samalla omaan mielihyvään ja mukavuuteen oli mahdollista kiinnittää enemmän huomiota.²⁵

Pukeutumisen muutos jatkui 1800-luvulla. Vaatteiden materiaaleja säädelleet ylellisyysasetukset kumottiin vuonna 1816.²⁶ Maakaupan kieltoa kierrettiin hankkimalla ostokankaita muun muassa venäläisiltä kulkukauppiailta.²⁷ Kasvavan varallisuuden myötä talonpoikaisten miesten vaatevarasto alkoi koostua muustakin kuin vain välttämättömistä tuotteista. Määrän lisäksi vaatteiden laatu kohosi: nyt oli mahdollista erottaa pyhä- ja arkivaatteet toisistaan.²⁸ Käyttöarvon ohella vaatteilla oli myös rahallinen arvo.²⁹ Vaatekappaleita käytettiin pantteina ja vaihdon välineenä.³⁰ Yksittäisen silkkihuivin omistuksesta saatettiin käydä oikeudessa pitkiäkin riitoja. Vaatteita myös varastettiin. Esimerkiksi hollolalainen talonpoika Erkki Juha Antinpoika Lopin kylän Seppälän³¹ talosta menetti sarkakankaisen lievetakkinsa ja tämän vaimo kapotti-viittansa ja neljä puuvillaista liinaa tuntemattomille varkaille.³² Vaatteet olivat merkittävä osa yksilön varallisuudesta, sillä toisinaan jopa neljännes perukirjoitetun talonpojan omaisuudesta muodostui vaatevarastosta.³³ Vaatteisiin ei siis suhtauduttu itsestäänselvyyksinä. Niitä perittiin, muokattiin,

²⁴ Boucht 1791, 27; Kuusi 1937, 325–327.

²⁵ de Vries 2008, 22–24, 52.

²⁶ Samling af Placater 1813–1816, 256.

²⁷ Kulkukauppiaista ks. esim. Nevalainen 2016.

²⁸ Lönnqvist 1979, 74–78.

²⁹ Vaatekappaleiden merkityksestä ks. myös Ulväng 2012, 12–15.

³⁰ Esimerkki vaatteiden käytöstä panttina: KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisiasian pöytäkirjat, syyskäräjät 1836 § 265.

³¹ Artikkelissa käytetyt esimerkkitapaukset ovat kaikki Hollolasta.

³² Oikeuskäsittelyn yhteydessä mainittiin varastettujen vaatteiden hinnat pankkiruplissa sekä kadotettujen tavaroiden kokonaisarvo hopearuplissa: *1 st. blå vadmals kapott 16-, 1 st. do do surtout 8-, 4 st. bomulls duker á 2 rb 8-*. KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisiasian pöytäkirjat, talvikäräjät 1839 § 369.

³³ Vaatevarasto oli merkittävä osa henkilön irtainta omaisuutta, kiinteistöjen arvot olivat oma lukunsa. Esim. KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1836, nro 25.

pienennettiin, paikattiin, käännettiin, värjättiin uudelleen ja lopuksi ne päätyivät kiertelevien lumpunkerääjien mukana paperin raaka-aineeksi.

”Räätälin tekemä herra”³⁴ – vaatetusammattilaisten kasvava lukumäärä

Valtaosa vaatteista valmistettiin 1800-luvulla edelleen kotona. Ompelemisen ja neulomisen lisäksi kotitalouden piirissä valmistettiin pääosa vaatteisiin tarvittavista materiaaleista, eli kotona kehrätystä langasta kudottiin kangaspuilla myös vaatekankaita. Erityisesti lasten ja naisten vaatteet sekä miesten paidat ja sukat olivat ruokakunnan naisten tekemiä. Omien vaatteiden lisäksi perheen nuori naisväki valmisti kapiotoaan eli tekstiilejä tulevaa avioliittoa ja perhettä varten. Vaimot ja äidit puolestaan tekivät vaatteita miehilleen ja pojilleen.³⁵ Varsinkin kapiot ja sulhaselle tehdyt vaatteet olivat tärkeä mittari tulevan miesten taidoista. Kotona tehdyt vaatteet, erityisesti juhlapaidat, saattoivat olla taidokkaasti koristeltuja ja vaativat tekijöiltään suurta osaamista. Ne eivät kuitenkaan välttämättä saavuttaneet samaa statusta kuin käsityöammattilaisten – siis miesten – tilaustyönä valmistamat vaatteet.

Ammattiräätälit tekivät enimmäkseen päällysvaatteita; erilaisia takkeja kuten *kaprokkeja*, *sortuutteja*, *röijyjä* sekä päällyshousuja ja liivejä eli *västejä*. Näistä varsinkin päällystakit oli usein teetetty mittojen mukaan ammattilaisilla – jos tähän vain oli varaa. Räätälit valmistivat myös turkkeja, jotka oli tuohon aikaan päällystetty kankaalla, eli turkispuoli oli aseteltu takin sisäpuolelle vuoriksi.³⁶ Tärkeintä räätälin ammatissa oli hallita mittasuhteet ja osata leikata arvokkaita kankaita sekä mahdollisesti käyttää apuna kaavoja. Jo ammattinimike räätäli, ruotsiksi *skräddare*, muistuttaa leikata-verbiä (*skära*), mikä omalta osaltaan kertoo ammatin painopisteestä.³⁷ Ompeleminen sinällään ei siis ollut keskeinen taito. Kuvaavaa on, että perukirjoissa tavatut räätälin tärkeimmät työvälineet olivat sakset ja prässirauta, eivätkä mittavälineet tai neulat päässeet samalla tavalla

³⁴ Mikkola & Stark 2009, 15.

³⁵ Lönnqvist 1979, 78–80; Kaukonen 1985, 16, 26–27, 230.

³⁶ Nyt läpikäydyssä materiaalissa vain yhtä turkkia kuvailtiin kangasvuoriseksi. KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1839, nro 15.

³⁷ Myös englanniksi ja ranskaksi räätäli (*tailor* tai *tailleur*) nimikkeen taustalla on verbi leikata. Kaipainen 2008, 55–61. Ks. myös Ulväng 2012, 211.

esille – toki ne olivat myös taloudelliselta arvoltaan vähäisempiä. Aikaa myöten räätälin leikkuutaito korostui, kun talonpoikaisväestön takkien muoto muuttui yhä vartalonmyötäisemmäksi, kankaiden laatu parani ja osin ryhdyttiin käyttämään ostokankaita. Arvokkaita raaka-aineita ei haluttu pilata, vaan kalliiden kankaiden työstövaiheet jätettiin suosiolla ammattilaisille. Kaupungeissa oli jopa kankaiden leikkaamiseen erikoistuneita kisällejä.³⁸ Räätäleillä oli oma merkityksensä muodinmukaisten vaatteiden leviämiseen, ja kaupungissa oppinsa saaneet räätälit levittivät muotitietoutta maaseudulle.³⁹

Perinteisesti räätäleillä ei ollut omia työhuoneita, vaan he kiersivät taloudesta toiseen tehden vierailunsa aikana kaikki kotitalouden tarvitsemat vaatteet. Esimerkiksi talonpoikaisisäntä Matti Tikkala Hollolan pitäjän Hatsinan kylästä oli vuonna 1830 tilannut pitäjänräätäli Kustaa Palmilta itselleen kaksi paria housuja ja pitkän turkin. Samalla Tikkalan pojat saivat kahdet housut, turkisröijyn sekä takin. Vanhaisäntä Joonas Tikkalalle räätäli teki housut ja turkisröijyn.⁴⁰ Tällainen työrupeama vei räätälitä monta päivää. Tilaustyönä tehdyt tuotteet pystyttiin mitoittamaan asiakkaiden mukaan. Koska asiakkaat olivat hankkineet ja usein myös valmistaneet tarvittavat raaka-aineet itse, oli heidän intresseissään myös kontrolloida työn joutumista ja materiaalien käyttöä. Käsityöläisille maksettiin siis työpanoksesta ja omien työvälineiden käytöstä, ei materiaaleista. Palkan he saivat tehtyjen vaatekappaleiden mukaan, mutta asiakkaan luota saatu täysi ylläpito oli osa sovittua korvausta.⁴¹

Verkatehtaiden eli -manufaktuurien perustaminen maaseudulle ja maaseutuväestön tarpeisiin näkyi väestön vaatemuodissa. Nimensä mukaisesti verkatehtaissa kudottiin, värjättiin ja muokattiin kankaita. Käytännössä useat niistä olivat pieniä, vain mestarin ja oppipojan käsittäviä käsityöläisverstaita, joista osa oli erikoistunut värjäämiseen.⁴² Värjäämöt olivat aikaisemmin keskittyneet kaupunkeihin mutta silti palvelleet myös maalaisväestöä, joka halusi värikkäämpiä

³⁸ Edgren 1987, 131.

³⁹ Kaukonen 1985, 223.

⁴⁰ *...2^{ne} par byxor och en lång päls, åt Matts Tickaläs Söner likaledes 2^{ne} par byxor, en päls tröija och en jacka samt åt Matts Tickaläs Fader gamla Bonden Jonas Tickala ett par byxor och en päls Tröija...* KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisasian pöytäkirjat, syyskäräjät 1831 § 267. Vastaavasti räätäli Erkki Palm peräsi työpalkkaansa kokonaisuudesta vaatekerrasta. Hän oli valmistanut suutari Kalle Schreij'lle puuvillakankaiset housut, lievenutun sekä kaksi liiviä (1 st. *Bomulls sourtut 2-, 1 par Bomulls Benkläder 0,75-, 2 st. Bomulls västar, 1.20-*). KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisasian pöytäkirjat, talvikäräjät 1840 § 288.

⁴¹ Uotila 2014, 144–146.

⁴² Toki joukossa oli isojakin manufaktuureja, mutta toisaalta 1840-luvulla osa verkatehtaista menetti toimilupansa, kun niiden tuotannon pienimuotoisuus tuli viranomaisten tietoon. Schybergson 1992, 87.

vaatteita kuin kotikonsteilla ja kasviväreillä oli mahdollista saada aikaan.⁴³ Värjäreit eivät voineet varsinaisesti hakeutua pitäjänkäsityöläisiksi, joten 1800-luvun alkupuoliskolla värjäämöjä perustettiin yhä useampaan maaseutupitäjään verkatehtaan nimissä. Hollolaan perustettiin 1820-luvulla oma verkatehdas Messilän kylään. Sen toiminnasta on säilynyt jonkin verran lähinnä värjäystä ja kankaan muokkausta koskevia tietoja, vaikka siellä työskenteli myös yksi verkakankuri.⁴⁴ Kaikesta päätellen verkatehdas toimi lähinnä värjäämönä, jossa värjäreit möivät työpanoksensa värjäämällä asiakkaiden omia kankaita ja lankoja. Hollolalaisilla oli näin mahdollisuus hankkia ammattimaisesti värjättyjä tuotteita omasta pitäjästä tai lähiseudulta, sillä vastaavanlaisia laitoksia oli myös Orimattilassa ja Hämeenkoskella. Sen sijaan aikalaislähteissä ei ole todisteita siitä, että tehtaassa valmistettuja verkakankaita olisi myyty paikallisille. Säädösten mukaan verkatehtaan tuotanto olisi pitänyt tarkistuttaa hallioikeudessa, eli Hollolan kohdalla kankaat olisi pitänyt ensin viedä kaupunkiin leimattavaksi ja vasta sen jälkeen myydä asiakkaille.⁴⁵

Käsityöammattilaisten kädenjälki näkyi 1830-luvun maaseudulla tarjonnan monipuolistumisena, ja tällä kehityksellä oli valtiovallan siunaus. Vuonna 1824 sallittiin useiden uusien ammattiryhmien, pukeutumiseen liittyen esimerkiksi nahkureiden ja hatuntekijöiden, hakeutua pitäjänkäsityöläisiksi. Oma hatuntekijä Hollolaan saatiin vuonna 1830, kun paikallisen muurarin poika Kalle Häggstedt palasi hatuntekijän opista. Häggstedt ei voinut kuitenkaan luottaa yksinomaan käsityötaitojensa tuomaan toimeentuloon, vaan hän työskenteli samanaikaisesti myös myllärinä. Uudet ammattilaiset monipuolistivat maaseudun elinkeinoja ja tarjosivat asiakkaille valinnan mahdollisuuden: kaikkea ei tarvinnut enää tehdä itse tai hankkia kaupungista. Samalla talonpoikainen omavaraisuusaste laski. Jo yksinomaan käsityöläisten lukumäärä ja ammattijakauma valaisivat tarjonnan sekä kysynnän monipuolistumista ja kasvua.⁴⁶ Kun räätälien lukumäärä suhteutetaan talonpoikaistalouksien määrään – koska talonpojat olivat käsityöläisten pääasiakaskunta – voidaan todeta merkittäviä muutoksia. Esimerkiksi vuonna 1810 pitäjänräätäleiden laskennallinen asiakaskunta oli Hollolassa noin 60 talonpoikaistaloutta. Kolme vuosikymmentä myöhemmin se oli puolittunut ja yhdellä räätälillä oli vaatekappaleita noin 30

⁴³ Söderlund 1949, 60, 77. Kasvivärjäyksestä ks. esim. Räisänen, Primetta & Niinimäki 2015.

⁴⁴ Tehtaan palo ja vuokraajan konkurssi vuonna 1835 antoivat aiheen useisiin oikeusjuttuihin, joissa asiakkaat peräsivät korvausta kadonneista kankaistaan. KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisasian pöytäkirjat, syyskäräjät 1835 § 195, § 328, § 359.

⁴⁵ Annala 1928, 146.

⁴⁶ Kaikkeen maaseudulla tehtyyn käsityöhön ei pääse käsiksi, sillä vaatekappaleiden epävirallinen puoli jää väistämättä vaillinaisesti hahmotetuksi. Ks. Uotila 2014, 85–86.

kotitaloutta.⁴⁷ Toki on muistettava, että kaikilla pitäjän asukkailla ei ollut varaa työllistää käsityöläisiä. Kylän itsellisellä⁴⁸ tuskin oli mahdollisuuksia teettää vaatteitaan pitäjänkäsityöläisillä, vaan he joutuivat turvautumaan käsityötaitoiisiin naapureihinsa ja epävirallisiin ammattilaisiin. Jo tämä seikka saa ammattilaisten valmistamat käsityötuotteet näyttäytymään merkinä yhteisön epätasa-arvosta: kaikilla ei ollut samalla tavalla varaa panostaa pukeutumiseensa ja omaan ulkoasuunsa.

Käsityötuotteiden kysynnän lisääntyminen ei näkynyt kaikkien ammattien työnkuvassa. Edellä mainittu hatuntekijä ei tullut 1830-luvulla toimeen pelkästään omalla käsityöllään. Joillekin ammattilaisille kävi vielä huonommin. Muodin muuttuminen ja pitkien housujen yleistyminen teki esimerkiksi säämiskäisistä polvihousuista vanhanaikaisia ja vähensi säämiskäntekijöiden tilauskantaa. Näkyvin muutos 1700-lukuun verrattuna oli silti ammattimaisten mieskutojien väheneminen: heidän ammatinharjoituksen taloudelliset edellytykset huononivat raaka-aineiden ja työn hinnan nousun takia. Tuotanto siirtyi yhä enenevässä määrin naisten haltuun, eikä osin kotitarvetuotantona, osin myyntiä varten kangaspuilla kutovia naisia nimitetty kutojiksi. Samaan aikaan tehdastuotteet ja tuontikankaat – erityisesti puuvillan muodossa – alkoivat kaventaa kutojien toimeentuloa.⁴⁹ Vaatteissa käytettyjen kangaslajien monipuolistuminen ei kuitenkaan vaikuttanut perinteisen pellavakankaan suosioon liinavaatteissa. Muutenkaan teollistuminen tai kaupallistuminen ei heti vaikuttanut käsityöläisten työskentelyedellytyksiin, tai jos vaikutti, niin positiivisesti, sillä uudet teolliset tuotteet kiihdyttivät yleistä kulutusta ja lisäsivät kaikenlaisten tuotteiden kysyntää kasvattaen samalla käsityöläistenkin tilauskantaa.⁵⁰

”Puku miehest herran tekie” – vaatevarannon monipuolistumisesta kertovat lähteet

Kattavin ja monipuolisin lähdeaineisto kertomaan siitä, mitä vaatekappaleita talonpoikaistaustaiset miehet omistivat ja arvaten myös mihin pukeutuivat, ovat perukirjat. Yksi esimerkki kattavasta ja

⁴⁷ Uotila 2014, 117.

⁴⁸ Nimike itsellinen, *inhyses*, on hallinnollinen termi, joka kattaa suuren osan tilatonta väestöä. Itsellisiä olivat muun muassa erilaiset mökkiläiset, mäkitupalaiset, muonatorpparit ja muonarengit.

⁴⁹ Vainio-Korhonen 1998, 65–77.

⁵⁰ Hjerppe 1981, 214–215; Crossick 1997, 26–32; Farr 2006, 101–103.

monipuolisesta perukirjaan luetteloidusta vaatevarastosta on 33-vuotiaana kuolleella talonpojan pojalla, Juha Antinpoika Eskolalla (k. 1836). Hän omisti sinisen, sarasta tehdyn pitkän päällystakin eli kaprokin, sinisen sortuukitakin, lampaannahkaisen, sinisellä kankaalla päällystetyn turkin sekä uuden sinisen verkatakin housuineen. Liivejä hänellä oli kolme: keltainen kattuunikankainen, punainen villainen sekä punainen puuvillakankainen. Paitoja Juha Eskolalla oli useita: kuusi pellavapaitaa, kaksi huonommaksi luokiteltua (pellava?) paitaa sekä vielä neljä rohtinaista paitaa. Päässään hän piti joko verkaista myssyä, lakkia tai hattua. Lisäksi hän omisti sinisen villavyön, saapasparin ja sukat.⁵¹ Perheen aikuisten vaatevarasto vastasi neljännessä koko pesän arvosta, sillä mukana arvioinnissa olivat myös vaimon vaatteet.

On myös muita kirjallisia lähteitä, joista miesten vaatevaraston sisältöä voi tutkia. Esimerkiksi tuomiokirjat sekä 1800-luvun alkupuoliskolla tehdyt matkakuvaukset, pitäjänkuvaukset ja muut aikalaiskertomukset sisältävät sanallisia kuvauksia ihmisten vaateuksesta ja vaatekappaleista.⁵² Lisäksi museoiden kokoelmissa on säilynyt aikakaudelta yksittäisiä vaatteita sekä asukokonaisuuksia.⁵³ Kolmas potentiaalinen tutkimusmateriaali ovat aikalaisten piirustukset ja kuvataide. Ne sisältävät jonkin verran kuvauksia niin arkisista jokapäiväisistä tilanteista kuin juhlapukeutumisesta ja mahdollistavat näin pukeutumisen tutkimisen tietyin lähdekriittisin varauksin.⁵⁴

Edellä mainituista lähteistä vain perukirjat mahdollistavat määrällisen tarkastelun, kun muut keskittyvät antamaan enemmän tietoa yksittäisistä vaatekerroista (museolähteet, piirustukset) tai yleiskuvaa vallitsevasta pukeutumiskulttuurista (aikalaiskirjoitukset). Perukirjoissa vaatteet on usein ryhmitelty omaksi kokonaisuudeksi, otsikoiden pitovaatteet (ruots. *gångkläder*) tai toisinaan yksinkertaisesti vaatteet (*kläder*) alle. Joskus mukana ovat myös lesken vaatteet – joko samassa yhteydessä tai edesmenneen vaatteista eroteltuina.⁵⁵ Tämä tarkoittaa siis sitä, että miesten perukirjat saattavat sisältää naisten vaatteita ja toisinpäin. Toisinaan vain vaatetyypit erottavat miesten ja naisten vaateparret toisistaan. Perukirjojen tarkkuus ja tapa jolla vaatteita kuvailtiin,

⁵¹ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1836, nro 25; kuolleiden luettelot 29.4.1836. Ks. myös Kuusi 1937, 328.

⁵² Lönnqvist 1979, 116–119; Ulväng 2012, 48–54; Runefelt 2015, 121–124.

⁵³ Museokokoelmat ovat läsnä kirjallisuuden kautta, sillä esimerkiksi Sireliuksen, Kaukosen sekä Sihvon ja Lehtisen teokset kattavat eri museoiden kokoelmia.

⁵⁴ Ks. esim. Lönnqvist 1979, 75 (kuvateksti).

⁵⁵ Tällaisissa tapauksissa on yleensä merkitty ensin vainajan, sitten lesken vaatteet. Toisinaan vaatteita on erottamassa parin yhteiset sänkyvaatteet, kuten tyynt ja lakanat.

vaihtelee suuresti, sillä vaikka perukirjoituksissa kirjureina toimivat usein samat kirjoitustaitoiset henkilöt, muuttuivat arviomiehet useasti.⁵⁶ Lisäksi he ovat todennäköisesti saaneet ja tarvinneet apua materiaalien tunnistamiseen ja muuhun laadulliseen arvottamiseen omaisilta, mikä kasvattaa lähdeaineiston heterogeenisuutta. Osa perukirjoista sisältää vaatteiden värit, valmistusmateriaalin ja arvion vaatteiden kunnosta asteikolla vanha, uusi, rikkiäinen, käyttämätön, ja osa kertoo vain vaatteiden arvon. Joskus vaatteet on ryhmitelty: samanarvoiset ja -laatuiset paidat tai samasta materiaalista valmistetut (ja yhdessä käytetyt) takki ja housut saavat yhteisen kuvauksen ja rahallisen arvon.

Perukirjat eivät ole täydellinen kuvaus vainajan elinaikaisesta vaatevarastosta, sillä ne kuvaavat vainajan kuolinhetkistä omaisuutta, eivätkä sitä, mitä hän oli elämänsä aikana omistanut tai millaisia vaatteita käyttänyt. Eräiden miesten vaatevarastot näyttävät vähäisiltä ja vaillinaisilta. Niistä puuttuu jopa perustuotteita: esimerkiksi Sipi Juhanpojalla Vesivehmaan Pietilästä ei ollut yhtään paitaa tai Juha Juhanpojalla Lumialan Kossilasta housuja.⁵⁷ Aina oli toki mahdollista, että osa vaatteista oli annettu pois ennen omaisuudenjakoa. Näin ei olisi kuitenkaan saanut tehdä.⁵⁸ Kysymys kuuluukin, eivätkö miehet todella omistaneet kyseisiä vaatekappaleita vai ovatko ne jääneet arvottomina merkitsemättä?⁵⁹ Näistä jälkimmäinen on todennäköisempi vaihtoehto, vaikka vaatteiden puuttumista saattaa osin selittää se, että vainaja on mahdollisesti haudattu omissa käyttövaatteissaan.⁶⁰ Toisinaan perukirja ilmoitti vanhusten vaatteiden olevan arvottomia rääsyjä, eli ne oli siis kulutettu pois. Köyhäksi todetuilta henkilöiltä ei vaatemarkintöjä välttämättä löytynyt lainkaan, mutta ei siksi, että vaatteita ei olisi ollut yhtään, vaan pikemmin niiden rahallisen arvon puuttumisen vuoksi. Useimmiten tilanne oli kuitenkin päinvastainen, sillä vaatteet saattoivat olla vainajan ainoa luetteloitu omaisuus.

Tässä artikkelissa päälähteenä ovat olleet seurakunnan arkistoon liitetyt perukirjat, joista huomattava osa on ollut noin 30–40-vuotiaiden miesten omaisuusluetteloita.⁶¹ Pesänselvityksessä

⁵⁶ Markkanen 1988, 42; Hemminki 2014, 270–271. Ks. myös Ulväng 2012, 35–48.

⁵⁷ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1832, nro 17; 1834 nro 16.

⁵⁸ Kiellosta huomautettiin eräänkin oikeudenkäynnin yhteydessä. KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisasian pöytäkirjat, syyskäräjät 1838 § 237.

⁵⁹ Kurhila 1998, 103.

⁶⁰ Toisaalta hautakaavun käyttö oli 1800-luvulla jo yleistä, eikä sinällään selitä puuttuvia vaatteita. Kuokkanen & Lipkin 2011.

⁶¹ Ikäjakauma muodostuu seuraavan laiseksi: alle 30-vuotiaita oli kaksi, 30–39-vuotiaita 13, 40–49-vuotiaita kuusi, yli 50 mutta alle 60-vuotiaita yhdeksän ja yli 60-vuotiaita viisi. 70 vuotta täyttäneitä oli vain neljä. Kyse ei siis ollut useinkaan vanhusten perukirjoista. KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1831–1839.

perukirjoja tehtiin kaksi kappaletta, joista toinen tuli toimittaa käräjien kautta tuomiokunnan arkistoon ja toinen jäi omaisille. Seurakunnan arkistoon perukirja päätyi lähinnä silloin, kun leski halusi uusiin naimisiin, sillä hän oli velvollinen ennen kuulutuksia toimittamaan edesmenneen puolisonsa perukirjan kirkkoherralle.⁶² Tästä syystä seurakunnan perukirjat ovat hieman nuorempien henkilöiden pesänselvityksiä kuin tuomiokuntien vastaavat asiakirjat keskimäärin, mikä vinouttaa lähdeaineistoa.⁶³ Lisäksi 1830-luvun epidemiat vaikuttivat siihen, että tutkimusjoukko on nuorenpuoleinen.⁶⁴ Tämä ei kuitenkaan ole tässä tutkimusasetelmassa haitaksi, päinvastoin, se mahdollistaa kesken tuottavan aikuisiän kuolleiden miesten jäljelle jääneen omaisuuden analysoinnin. Vaatteita ei ollut vielä kulutettu pois. Hollolan seurakunnan arkistoon jätettiin vuosittain vain noin kymmenkunta miesten perukirjaa, näistä valtaosa talonpoikaistaustaisten miesten pesäluetteloja. Luku sisältää niin varsinaiset isännät, entiset talonpojat (syytinkiläiset), talonpoikien vävyt kuin pojatkin. Tässä artikkelissa analysoinnin kohteena oleva aineisto käsittää kaikkinsa nelisenkymmentä dokumenttia, joissa on mainittu edes jonkinlainen vaatevarasto.⁶⁵

Perukirjojen lisäksi tietoa talonpoikaisista vaatteista saadaan Hollolasta ja sen lähiseudulta tehdyistä aikalaiskuvauksista. Aiemmin esillä on jo ollut F. J. Bouchtin väitöskirjan kuvaus hollolalaisten miesten puvuista, jossa Boucht aikakauden yleistä, ylellisyyden vastaista ilmapiiriä mukaillen korostaa miesten käyttäneen yleisesti verasta valmistettuja vaatteita. Toinen luonnehdinta seudun miesten vaatetuksesta tulee Asikkalasta, josta everstiluutnantti O. F. Wetterhoff⁶⁶ lähetti Suomen Kuninkaalliselle Talousseuralle vuonna 1807 julkaistun kertomuksen paikkakunnan elintavoista.⁶⁷ Pukeutumisesta hän ensinnäkin toteaa, ettei asikkalalainen vaatetus

⁶² Lukumääräisesti tuomiokunnan arkistoon on toimitettu saman verran perukirjoja kuin seurakunnallekin, noin parisenkymmentä vuosittain. Asiakirjasarjat eivät ole kuitenkaan yhteneväiset, sillä vain kahdeksan talonpoikaistaustaisen miehen perukirjaa on tavattavissa molemmista arkistokokonaisuuksista. KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1831–1839; Hollolan tuomiokunnan arkisto, perukirjat 1831–1839.

⁶³ Seurakunnan arkistoon talletettujen talonpoikaistaustaisten miesten keski-ikä oli noin 48 vuotta ja tuomiokunnan 57 vuotta. KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1831–1839; Hollolan tuomiokunnan arkisto, perukirjat 1831–1838.

⁶⁴ Hollolan väestönkasvuluvut olivat vuonna 1835 ja 1836 negatiiviset, eli tuolloin kuoli enemmän väkeä kuin syntyi. Kuusi 1937, 79–80.

⁶⁵ Luku on pienempi kuin vuosittain kuolleiden määrä. Kaikista vainajista ei siis tehty pesän selvityksiä tai asiakirjoja ei toimitettu eteenpäin tuomiokunnan tai seurakunnan arkistoihin. Perukirjojen kattavuudesta mm. Hemminki 2014, 266–269.

⁶⁶ Wetterhoff oli upseerinpuustellissa Asikkalassa asunut everstiluutnantti, joka julkaisi sotilaallisia ja taloudellisia kysymyksiä koskevia kirjoituksia. Riikonen 2001.

⁶⁷ Asikkala, Orimattila ja aiemmin esillä ollut Nastola kuuluivat samaan Hollolan yliseen kihlakuntaan, joten niiden hallinnollinen ja kulttuurinen tausta olivat yhtenevät Hollolan kanssa.

ollut maakunnallinen vaan maun mukaan vaihteleva. Miehet käyttivät sarasta ja verasta valmistettuja vaatteita, lyhyttä jakkua, lievetakkia ja kaksinkertaisella kauluksella varustettu päällystakkia. Alusvaatteet olivat yleensä raitaisesta kokenillin (punaisen) värisestä villakankaasta.⁶⁸ Kolmas niin sanottu aikalaiskuvaus tulee Orimattilasta, josta Ernst A. Hagfors muistelee paikallisia häätapoja.⁶⁹ Hänen mukaansa miesten puku oli enimmäkseen tumma ja siihen kuului korkea, samettinauhoilla koristettu kapeareunuksinen vilttihattu ja kirjavat liivit. Ne ulottuivat kahdella nappirivillä ylös asti, eikä paidasta näkynyt muuta kuin korkean kauluksen laidat, jotka pistivät esiin silkkisen kaulahuivin alta. Takkeja oli Hagforsin mukaan kahdenlaisia, joko aivan lyhytelpeisiä tai nilkkaan asti ulottuvia liepukkatakkeja. Molemmat olivat leveäkauluksisia ja kapeahihaisia.⁷⁰

”Vaatteis ne nuarem miähen säästöt o” – perukirjojen antama kuva miesten vaatteista

Edellä esitetyt aikalaiskuvaukset kaakkoishämäläisten miesten vaatetuksesta käsittelevät lähinnä pyhäpukuja. Lisäksi ne ovat säätyläisten tekemiä luonnehdintoja rahvaan pukeutumiskulttuurista, joten niihin ovat saattaneet vaikuttaa tekijöiden omat stereotyyppiset ennakkokäsitykset. Perukirjoja tarvitaankin monipuolistamaan käsitystämme miesten vaatevarastosta. Lähestyn perukirjojen sisältöä vaatekappaleittain. Vaatteiden luettelointi alkoi pesäselvityksen luonteen mukaisesti tavallisimmin arvokkaimmista osista eli ulko- ja päällysvaateista. Erityisesti päällystakkien rahallinen arvo mutta myös statuksellinen merkitys olivat korkeita. Päällysvaatteisiin panostettiin jo siitäkin syystä, että ne olivat kaikkien nähtävillä. 1830-luvulla hollolalaisten miesten ulkotakki oli usein kaprocki (ruots. *kapprock*), joka oli näyttävällä, monikerroksisella kauluksella varustettu pitkä päällystakki.⁷¹ Useimmiten se oli tehty ostoverasta

⁶⁸ ...hos manfolken med karakåer, frackar och öfverräckar med dubbla flag, af vallmar eller kläde, mest mörkblått; underkläderne af randigt ylle, mest cochenille... Wetterhoff 1807, 313–314. Kuvauksessaan Wetterhoff kritisoi kotikutoisen kankaan olleen yleensä karkeaa ja huonosti raidoitettua sekä epäaistikasta.

⁶⁹ Hagfors (myöh. Haapakoski) oli Orimattilan seurakunnanlukkarin poika, joka valmistui Jyväskylän lyseosta vuonna 1886 maisteriksi. Myöhemmän uran hän teki Sortavalan seminaarin suomen ja ruotsin lehtorina. Autio, Ylioppilasmatrikkeli.

⁷⁰ Hagfors 1885, 214–215.

⁷¹ Esimerkiksi Kaukonen kuvaa takkia väljäksi, nilkkapituiseksi sarkatakiksi, joka oli yleensä musta, harmaa tai ruskea. Kaukonen 1985, 239.

tai vaihtoehtoisesti kotitekoisesta sarasta, värinä Hollolassa oli tavallisimmin sininen, joskus harmaa. Kaikkiaan perukirjoista tavatuista 31 kaprokista vain yksi oli musta. (Taulukko 1.) Kaprokkia pidettiin varakkaan talonpojan asusteena: se oli yleensä teetetty räätälillä ja toisinaan valmistettu ostokankaasta, eli se oli juuri sopiva vaate aseman ja varakkuuden osoittamiseen kirkko- ja kaupunkimatkoilla. Orimattilassa sulhaset puettiin näyttävään kaprokkiin.⁷² Kaukosen mukaan takki esiintyy pääasiassa läntisen Suomen perukirjoissa 1700-luvun lopulta lähtien pitkälle 1800-luvulle.⁷³ Uusi, hyvin tehty kaprokki maksoi lähes saman verran kuin lehmä. Kaikilla ei ollut kuitenkaan varaa teettää näyttäviä päällystakkeja, joten kaprokkeja tavataan harvoin muilla kuin talonpojilla. Eräillä talollisilla oli kaksikin päällystakkeja. Juha Antinpojan Vesalan Skinnarista kaprokkeja luonnehdittiin sanoilla uusi ja vanha. Rusthollari Kustaa Joonaanpoika Heikkilän kaksi takkia olivat sarkaisia, mutta talonpojan poika Matti Simonpoika Muikkulan Anttilasta omisti sinisen verkakaprokkin ja harmaan sarkakaprokkin.⁷⁴

Taulukko 1. Kaprokkien materiaalit ja väritiedot Hollolan seurakunnan perukirjoissa.

KAPROKIT	sarka	verka	ei tietoa	yhteensä
sininen	8	9	6	23
harmaa	2	1	2	5
musta	0	0	1	1
ei tietoa	0	2	0	2
yhteensä	10	12	9	31

LÄHDE: Hollolan seurakunta, perukirjat 1830–1839.

Noin puolet perukirjoista sisältää kankaisten päällystakin, joten kaikki talonpoikaistaustaiset miehet eivät omistaneet kaprokkeja.⁷⁵ Niiden sijaan matkavaatteena käytettiin turkkeja. Turkit oli valmistettu, jos niiden laatu ylipäättään mainittiin, lampaannahasta. Suurin osa turkeista oli

⁷² Hagfors 1885, 209. Myös Wetterhoffin mainitsema kaksinkertaisella kauluksella varustettu päällystakki oli todennäköisesti kaprokki.

⁷³ Sen esikuva tulee Englannista, ja kaprokki oli muun muassa hevosajuriin suosima päällysvaate. Lönnqvist 1979, 59–60; Kaukonen 1985, 239; Lehtinen & Sihvo 2005, 17, 200.

⁷⁴ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1833, nro 7; 1834, nro 1; 1837, nro 22.

⁷⁵ Erytisiä päällystakkeja oli vain talonpoikaistaustaisilla miehillä. Tämän on myös Kurhila todennut, Kurhila 1998, 96.

päällystetty joko sinisellä tai harmaalla saralla tai muulla vastaavalla villakankaalla, joten räätälien ammattitaitoa tarvittiin myös turkkien teossa. Toisinaan perukirjoihin listattiin turkkien pituus, sillä pitkät turkit olivat arvokkaampia kuin lyhyet, joita käytettiin kotioiloissa työvaatteina. Edellä mainitulla Juha Antinpoika Skinnarilla oli lampaannahkainen turkki harmaalla sarkapäällyksellä ja pitkä turkki villaisella päällikankaalla.⁷⁶ Varsinkin nämä pitkät matkaturkit kävivät talonpoikaisista statussymboleista. Ne olivat käytännöllisiä vaatteita ja kelpasivat myös säätyläistön matkavarusteiksi. Turkit menettivät kuitenkin asemaansa muiden päällystakkien, kuten kaprokkien, vallatessa alaa. 1830-luvulla päällystetty pitkä turkki saattoi kuitenkin vielä maksaa kaprokkia enemmän.⁷⁷

Kaprokit olivat 1700-luvun lopussa miesten vaatevaraston uutuus, jonka esikuvat tulivat ulkomailta ja säätyläismuodista. Samaa voi sanoa sortuukeista, joita kutsutaan myös sortuuttinimityksellä ranskan sanasta *surtout*. Ne olivat pitkiä sääreen ulottuvia lievetakkeja, joista muodostui yleistyttyään varakkaan talonpojan tunnusmerkki.⁷⁸ Tutkimusaineistossa on 36 takkia varta vasten nimetty sortuukiksi. Niiden lisäksi on vielä joitakin pitkiä takkeja (ruots. *lång jacka*), jotka mahdollisesti olivat samoja sortuukkeja. (Taulukko 2.) Monella miehellä oli useampi lievetakki, tyypillinen esimerkki löytyy Yrjö Yrjönpoika Ylöstalon perukirjasta. Hahmajärveläinen omisti kuollessaan harmaan vanhan sarkasortuukin ja tummansinisen verkkasortuukin. Erikoisuutena puolestaan voidaan mainita Korpikylän Mörölästä Benjamin Sipinpojan turkkisortuukki, jossa oli kriminnahkainen kaulus.⁷⁹ Kuten kaprokeissakin, verasta tehdyt sortuukit olivat yleisempiä kuin sarkaiset, mikä kuvaa takkien asemaa statusvaatteena, sillä ne teetettiin usein ostomateriaalista. Samaa voi sanoa niiden värityksestä, sillä takit olivat yleensä valmistettu siniseksi värjätystä kankaasta. Väri oli aikalaisten arvostama ja siihen liittyi miellelyhtymä Ruotsin armeijan univormujen sinisestä värityksestä.⁸⁰ Osin sinisen värin asema johtui myös siitä, että kulutusta kestäväää tumman sinistä väriä ei voinut tuottaa kotikonstein, se oli niin sanottu

⁷⁶ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1837, nro 22.

⁷⁷ Turkkeja on merkitty perukirjoihin yhtä paljon kuin kaprokkeja, mutta kaikki niistä eivät olleet matkaturkkeja. Turkeista myös Lehtinen & Sihvo 2005, 17, 202–203.

⁷⁸ Kuusen mukaan sortuukki olisi yleistynyt Hollolassa 1820-luvulla. Kuusi 1937, 328. Ks. myös Lönnqvist 1979, 58; Kaukonen 1985, 239; Kopisto 1991, 29; Lehtinen & Sihvo 2005, 192–193.

⁷⁹ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1836, nro 5; 1837 nro 22.

⁸⁰ Wirilander 1974, 49; Alm 2016, 50–51.

tehdasväri. Lisäksi värjäys toteutettiin useimmiten indigolla, jota tuotiin maahan ulkomailta.⁸¹ Yksi lievetakki oli mainittu poikkeuksellisesti vihreäksi, mustista vaatteista ei ole laisinkaan merkintöjä.

Taulukko 2. Sortuukkien materiaalit ja väritiedot Hollolan seurakunnan perukirjoissa.

SORTUUKKIT	sarka	verka	ei tietoa	yhteensä
sininen	3	7	11	21
harmaa	5	2	4	11
vihreä	1	0	0	1
ei tietoa	0	4	3	7
yhteensä	9	13	18	40

LÄHDE: Hollolan seurakunta, perukirjat 1830–1839.

Pitkien päällystakkien lisäksi perukirjoissa esiintyy liuta muunlaisia takkeja. Usein takkeja kutsuttiin lyhyiksi takeiksi tai jakuiksi (ruots. *jacka*). Suppeiden perukirjakuvausten perusteella on kuitenkin vaikea päätellä takkien yksityiskohtia, ja tutkimuskirjallisuuskin tarjoaa paljon variaatiota.⁸² Takit olivat yleensä sinisiä, ja jos tekomateriaali mainitaan, se oli verkaa tai sarkaa. Varsinkin verkaiset, siis arvokkaammasta materiaalista tehdyt takit, näyttävät olleen yleistymässä. Esimerkiksi Juha Antinpoika Eskolalla oli myös takkiin sopivat verkahousut. Osaa takeista nimitettiin röijyiksi (ruots. *tröjä*) tai röijytakeiksi, lisäksi näiden takkityyppien yhteydessä on käytetty termiä *nuttu*. Hienot röijyt eli lyhyet vartalonmukaiset takit tehtiin yleensä sarasta tai ne olivat puolivillaisia.⁸³ Oletettavasti niiden valmistamiseen tarvittiin räätälien ammattitaitoa. Kaiken kaikkiaan erilaisten lyhyiden takkien rahallinen arvo oli vähäisempi kuin muilla päällystakeilla.

⁸¹ Myös tuomiokirjoissa tavatut, värjäykseen liittyvät riidat tai kankaiden ja lankojen katoamiset koskivat usein siniseksi värjättyjä tuotteita. KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisasian pöytäkirjat, talvikäräjät 1815 § 199; talvikäräjät 1828 § 185; talvikäräjät 1839 § 247. Sinisen värin käytöstä ja siihen liittyvästä keskustelusta Ruotsissa, ks. Runefelt 2015.

⁸² Vrt. Kurhila 1998, 100.

⁸³ Sirelius 1990 [1915], 201; Kaukonen 1985, 235–236; Lehtinen & Sihvo 2005, 185–192.

Miesten päällysvaatteisiin kuuluivat takkien lisäksi housut. Ne on merkitty perukirjoihin joko muotoon *byxor* tai *benkläder*.⁸⁴ Näistä jälkimmäiset, kinttuverhot, olivat nimensä mukaisesti sääriä suojelevia pitkiä housuja ja ensiksi mainitut puolestaan Kaukosen tulkinnan mukaan polvihousuja. Tämä rajanveto ei kuitenkaan ollut tutkimusajanjaksolla täysin aukoton ja toisinaan housut (ruots. *byxor*) on varta vasten todettu pitkiksi. Joka tapauksessa pitkälahkeiset housut olivat 1830-luvulle tullessa syrjäyttäneet 1700-luvulla muodikkaat polvihousut. Myös tässä talonpojat seurasivat säätyläistön tapoja.⁸⁵ Talonpojan poika Matti Simonpoika Muikkulan Anttilasta omisti kuollessaan pitkät verkaiset housut, pitkät harmaat sarkahousut sekä huonommat, samoin harmaat sarkahousut. Sen sijaan rusthollari Yrjö Filipinpoika Mäkelän vaatekerta on vanhempaa mallia, sillä hän saattoi pukeutua säämiskäisiin (polvi)housuihin. Lisäksi hänellä oli sarkaiset kinttuverhot.⁸⁶ Ero vaatevarastossa selittyy mahdollisesti sillä, että Matti Simonpoika oli kuollessaan 36-vuotias ja Yrjö Filipinpoika jo täyttänyt 59 vuotta. Suurimmalla osalla miehistä merkittiin perukirjaan kuitenkin vain yhdet housut, vaikka edellä kuvatut useammat housukerrat eivät olleet myöskään poikkeuksia. Sarkahousuja oli enemmän kuin verkahousuja, mutta toisaalta kaikkiin housuihin ei liitetty materiaalitietoja tai ne olivat palttinaisia tai puolivillaisia. Tämä materiaalikirjo viittaa siihen, että osa housuista oli kotitekoisia ja arkikäytössä, osa räätälin ompelemia pyhävaatteita.

Kolmas räätälien työrepertuaariin kuuluva vaateyyppi olivat liivit. Liivejä ei käytetty joka puolella Suomea, vaan niiden yleisyys liittyi lyhyen röijyn tai sortuukin käyttöön. Liivit eivät siis olleet osa Carl Gustaf Ramsayn peräänkuuluttamaa perinteistä talonpoikaista ulkoasua, vaan ne olivat myöhäisempää perua. Hämeessä liivit (ruots. *väst*) kuuluivat olennaisena osana miesten muodikkaaseen pukeutumiseen. Liivejä oli yleensä useita, sillä niitä oli eri käyttötarkoituksia varten: oli sulhasliivejä sekä suruaikana käytettäviä liivejä, kesäksi ja talveksi, arjeksi ja pyhäksi oli omat liivinsä.⁸⁷ Variaatiosta johtuen osa liiveistä oli kotikutoisia, raidallisia villaliivejä, osa todennäköisesti räätälin ostokankaasta valmistamia ”parempia” liivejä, jotka alkoivat yleistyä miesten perukirjoissa 1780-luvulta lähtien. Näitä jälkimmäisiä, yllisyyspukineita, jotka osoittivat käyttäjänsä asemaa, tehtiin monenlaisesta materiaalista, muun muassa sametista, kattuunista tai

⁸⁴ Vuonna 1823 pitkistä housusta käytettiin Hollolassa nimitystä *pantalånger*. Kuusi 1937, 328. Yleisemmin housujen käytöstä Turunen 2011, 17–20.

⁸⁵ Pitkät housut tulivat muotiin Ranskan vallankumouksen aikaan ja vähitellen syrjäyttivät polvihousut. Lönnqvist 1979, 59; Kaukonen 1985, 226; Kurhila 1998, 111; Lehtinen & Sihvo 2005, 173. Katso myös Sirelius 1990 [1915], 181, 183–184.

⁸⁶ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1833, nro 7; 1835, nro 5.

⁸⁷ Sirelius 1990 [1915], 203–206; Kaukonen 1985, 234–235; Lehtinen & Sihvo 2005, 178–185.

karttuunista⁸⁸, puuvillasta ja verasta. Kankaat liivejä varten täytyi hankkia kaupungeista tai kiertäviltä kulkukauppialta, joilla oli myyntiartikkeleina kansan suosimia liivikankaita.⁸⁹ Esimerkiksi Kaapo Kustaanpojalla Toivolan Puhtilasta oli musta manchesterkankainen⁹⁰ liivi sekä raidalliset että ruudulliset puuvillaliivit. Yrjö Filipinpojalla oli neljä liiviä, joista yksi oli tehty kattuunista, yksi oli perinteinen, raidallinen villaliivi ja kaksi muuta kirjattiin perukirjaan ilman tarkempaa kuvausta.⁹¹ Liivien hintaa ja arvostusta nostavista napeista ei ole lähteissä merkintöjä.⁹²

Tavallisesti miesten vaateluetelo päättyy perukirjoissa paitoihin. Yleensä paidat olivat kotitekoisia, eikä niitä juuri teetetty räätäleillä. Paitoja ja paitatyyppejä oli monenlaisia ja niiden ulkomuodon kuvailu perukirjoissa niukkaa. Kuten liivienkin kohdalla, tiedot paitojen arvoon vaikuttavista koristeluista tai napeista ovat olemattomat.⁹³ Osa varsinkin palttinaisista paidoista näyttäytyy kuitenkin arvokkailta. Niiden lisäksi on pienemmän rahallisen arvon saavia rohdin- (ruots. *blågarn* eli 'piikko') paitoja.⁹⁴ Niukkojen yksityiskohtatietojen takia tekijöitä tai ulkomuotoa kiinnostavammaksi seikaksi muodostuukin niiden lukumäärä, sillä se vaihteli paljon. Suurimmalla osalla miehistä oli useita paitoja. Se, että Yrjö Filipinpojalla oli 30 paitaa, on erikoista, mutta kymmenkunta paremmaksi tai huonommaksi luokiteltua paitaa ei ollut poikkeuksellista. Talonpoikaismiehellä oli siis paitoja eri tarkoituksia varten. Eräät miehet käyttivät vielä mekkoja (ruots. *kjorta*), eli pitkiä, paidanomaisia vaatteita, jotka vyötettiin uumalta. Paitamekot kuuluivat kuitenkin väistyvään pukeutumisperinteeseen ja niitä tavattiin lähinnä vanhemmilla miehillä arki- ja ulkotyövaatteina.⁹⁵

Perukirjat sisältävät jonkin verran asusteita, käytännössä sukkaa, käsineitä ja päähineitä. Kaikkein yleisin tuote olivat päähineet, sillä miesten kuten myös naisten piti sopivuussyistä peittää ulkona päänsä. Tavallisimmin päähän laitettiin hattu tai huopahattu (ruots. *filt hat*), jonka ulkoasua ei selitetä tarkemmin, vaikka huopahattujen muoto vaihteli eri aikakausina. Aikalaiskuvauksien perusteella hattuja saatettiin koristaa samettinauhoilla tai soljilla. Hatut oli joko teetetty Hollolassa toimineella hatuntekijällä tai ostettu kaupungista. Miehillä oli myös eri materiaaleista, kuten

⁸⁸ Sileä, palttinamaisesti kudottu, hyvin paksu puuvillakangas, joka voi olla yksivärinen tai painettu. Kaukonen 1985, 359.

⁸⁹ Lehtinen & Sihvo 2005, 23–31.

⁹⁰ Vakosamettikangasta.

⁹¹ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1835, nro 5; 1838, nro 20.

⁹² Vertaa Kuokkanen, Mutka & Ylimaunu 2015.

⁹³ Ks. myös Kurhila 1998, 106.

⁹⁴ Karkeasta pellavasta kudottu paita. Kaukonen 1965, 516; Kaukonen 1985, 360.

⁹⁵ Sirelius 1990 [1915], 186–188; Kaukonen 1985, 241–242; Lehtinen & Sihvo 2005, 161–163.

nahasta, verasta tai sametista valmistettuja myssyjä (*mösssa*). Ne puolestaan saattoivat olla räätälin tekemiä. Myssyjen muodosta ja muodikkuudesta ei perukirjakuvausten perusteella saa tarkempaa kuvaa, mahdollisesti osa niistä oli enemmän lakkimaisia päähineitä.⁹⁶ Esimerkiksi talonpoika Juha Juhanpoika Lumialan Nikulasta omisti tummansinisen läpällisen myssyn (*mörkblå klaf mössa*).⁹⁷ Sukistakaan ei yleensä mainita yksityiskohtia, kuten väriä tai pituutta, mutta muuten ne vaikuttavat melko arvokkailta. Villasukkapari saattoi maksaa yhden ruplan, eli yhtä paljon kuin hieno pellavainen paita. Perukirjoihin merkityt käsineet (*vantar*) olivat joko villaisia tai nahkaisia. Erikoisuutena voidaan mainita sudennahkaiset rukkaset.⁹⁸ Lisäksi perukirjoihin on jonkin verran kirjattu villavöitä, joita käytettiin takkien kiinnipitämiseen. Huomiota herättävä erikoisuus ovat Yrjö Filipinpojan omistamat henkselit (*hengsel*). Miehen vaatevarasto on paljastunut muutenkin monipuoliseksi kokonaisuudeksi, sillä hän omisti muun muassa kaksi nahkaista miehustaa tai etumusta (*lifstycken*).⁹⁹ Sen sijaan Ramsaynkin kuvailemaan miesten asuun kuuluvia kaulaliinoja tapaa miesten perukirjoista vain harvoin.¹⁰⁰ Kaulaliinat mahdollisesti sekoittuvat naisten käyttämiin huiveihin, sillä tuomiokirjoihin vietyjen kiistojen perusteella ihmiset omistivat jopa silkkiinoja.¹⁰¹

”Joll ov verka, sill ov velka” – talonpoikaismiesten vaatevarastot ja niiden merkitys sosiaalisen aseman luojina

Moni talonpoikaisista miehistä Hollolassa omisti 1830-luvulla jo enemmän kuin yhden välttämättömän, puseron, housut, liivin ja takin muodostaman vaatekerran. Osalla miehistä oli kaksi tai kolme, jopa neljä erilaista vaatekertaa, jolloin arkisin käytettiin kotitekoista, vaatimatonta vaatetusta ja kirkko- tai kaupunkimatalle pukeuduttiin näyttävämpään asuun. Ylellisyysasetukset

⁹⁶ Päähineistä käytetty myssy-sana saattoi sisältää myös nykyään lakeiksi mielletäviä malleja. Mahdollisista variaatioista katso Sirelius 1990 [1915], 169–174; Kaukonen 1985, 247–250; Lehtinen & Sihvo 2005, 209–218.

⁹⁷ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1839, nro 15.

⁹⁸ KA, Hollolan seurakunnan arkisto, perukirjat 1837, nro 10.

⁹⁹ Sirelius 1915 [1990], 184–185, 207–208.

¹⁰⁰ Kurhila 1998, 106. Vertaa Kaukonen 1985, 234–235; Lehtinen & Sihvo 2005, 178–185.

¹⁰¹ Esimerkiksi KA, Hollolan tuomiokunnan arkisto, varsinaisasian pöytäkirjat, syyskäräjät 1824 § 204; talvikäräjät 1825 § 186; syyskäräjät 1836 § 265.

eivät enää rajoittaneet talonpoikaissäädyn pukeutumista, ja vaatteiden lukumäärän ohella materiaalivalikoima ja vaatteiden värjäys lisääntyivät. Kasvava käsityöammattilaisten määrä mahdollisti vaatteiden teettämisen oman kotitalouden ulkopuolella. Vaatteet toimivat myös sijoituksena omaan mukavuuteen, vaikka taloudellisellakin näkökulmalla oli merkitystä. Arvokas päällystakki saattoi maksaa lähes lehmän verran, joten siihen ei ollut joka kotitaloudella varaa. Vaatteilla oli käyttöarvon lisäksi rahallinen vaihtoarvo. Niitä myytiin edelleen, ne kelpasivat panteiksi ja vaatekappaleita myös varastettiin. Puvut periytyivät isältä pojille ja niitä muokattiin uuden omistajan tarpeisiin.

Vaatteilla voitiin ”koreilla” monella tapaa, niin materiaalien, värien kuin itse vaatekappaleiden avulla. Arvokkaimmat tekstiilit olivat tehdas- ja tuontitavaraa, eivätkä oman kotitalouden tuotteita. Kotikutoisella saralla ja kotitalouden ulkopuolelta ostettavalla veralla oli selvä ero arvostuksessa. Aikalaiset, kuten Wetterhoff, eivät juuri kehuneet kotitekoisten kankaiden laatua, vaikka niiden käyttöä suositeltiin talonpojille. Materiaalin ”ylellisyyden” tai erikoisuuden lisäksi niiden arvostukseen vaikutti kankaiden saatavuus. Paremmat pyhäliivit teetettiin räätälillä sametista, painetusta puuvillasta tai jostain muusta erikoisesta kankaasta, ja niitä hankittiin varta vasten kaupungeista ja kierteleviltä kulkukauppailta. Pyhävaatteet olivat käsityöammattilaisten tekemiä, se oli osa vaateen ja sen kantajan statusta. Myös värillä oli väliä. Paikallisen verkatehtaan värjärit edesauttoivat siinä, että hollolalaiset miehet pystyivät pukeutumaan siniseen, aikakauden arvostetuimpaan väriin. Pukeutumisen yleisilme ei siis ollut kotitekoinen tai väritön.

Tietyillä vaatekappaleilla oli aikalaisien yleisesti jakama statusmerkitys. Talonpoikaiseen univormuun kuuluva kaprokkitakki oli Kaakkois-Hämeessä paljon käytetty miesten matkavaate, jonka kantaja osoitti muille kuuluvansa varakkaiden talonpoikien ryhmään. Vastaava statusvaate ennen kaprokkien yleistymistä olivat olleet pitkät turkit, jotka käytännöllisyyden takia kelpasivat matkoilla myös säätyläisväestön ylle. Samaiselta säätyläistöltä oli talonpoikaiston keskuuteen levinnyt uusi muotivaate, lievetakki eli sortuukki, joka kaprokkien tavoin ilmaisi omistajansa parempaa sosiaalista ja taloudellista asemaa. Toki osa miehistä käytti vielä vanhanaikaiseksi käyneitä vaatteita, kuten paitamekkoja tai säämiskähousuja, mutta he alkoivat jäädä vähemmistöön. Voidaan sanoa, että hollolalaisten miesten pukeutumisessa 1700-luvun lopun muotiuutuudet olivat 1830-luvulla osa tavanomaista vaatetusta. Vaateinnovaatiot eivät levinneet kattavasti joka puolelle Suomea, mutta tutkimusalue kuului siihen eteläisen ja läntisen Suomen pitäjien joukkoon, jossa ei karsastettu uutuuksia tai muodinmukaista pukeutumista.

Vaatteiden ja ulkomuodon avulla kantajan sosiaalinen asema tuli näkyväksi kaikille; talonpojat korostivat asemaansa näyttävällä, ylimääräisiä varoja vaativalla pukeutumisella. Huomattavan vaatevaraston omistajat olivat usein rusthollareita kuten Yrjö Filipinpoika Mäkelä, jonka paitakokoelma yksinomaan käsitti kolmisenkymmentä parempi- ja huonompilaatuista paitaa. Tai sitten he olivat muuten isomman talon omistajia tai heidän jälkeläisiään, joiden kuului kuvastaa talon asemaa ja omaa statustaan maanomistajina ulkoasullaan. Jää kuitenkin epäselväksi, oliko kyse siitä, että oli varaa teettää vaatteita ammattilaisella, vai tuliko heidän oman asemansa vuoksi valmistuttaa ostokankaiset vaatteensa muilla. Aineistossa on toki mukana niitäkin, joiden vaatevarasto oli pieni ja puutteellinen. Tämä puolestaan osoittaa eriarvoistumista jopa talonpoikaisen säädyn sisällä, puhumattakaan muista väestönosista. Maaseudulla juopa tilallisten ja tilattomien välillä näkyi konkreettisesti pukeutumisessa ja ulkonäköön panostamisessa. Kaikilla ei ollut varaa kuluttaa vaatteisiin tai vaatteet oli kulutettu pois ennen kuolemaa.

Lähteet

Kansallisarkisto (KA)

Hollolan seurakunnan arkisto

Perukirjat 1831–1839, I Jee:1.

Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1830–1840, I C:4–5.

Hollolan tuomiokunnan arkisto

Hollolan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1810–1840, Ca3 61–121.

Perukirjat 1831–1839, Ec 10–11.

Sähköiset julkaisut

Autio, Veli-Matti. Hagfors Ernst Arthur. *Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899*.

<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/1853-1899/henkilo.php?id=20745>. Viitattu 26.11.2018.

Tutkimuskirjallisuus

Alm, Mikael. 2016. Making a Difference. Sartorial Practices and Social Order in Eighteenth-Century Sweden. *Costume* 50:1, 42–62. DOI: 10.1080/05908876.2015.1129858.

Annala, Vilho. 1928. *Suomen varhaiskapitalistinen teollisuus Ruotsin vallan aikana*. Taloustieteellisiä tutkimuksia 36. Helsinki: Kansantaloudellinen Yhdistys.

Boucht, Johan Fredrik. 1792. *Academisk Afhandling om Hollola Socken uti Tavastland*, (med filosofiska facultetens samtycke, under ord. chemiae professoren, plantage directuren i

Finland, riddaren af Kongl. Wasa-Orden, ledamoten af Kongl. Svenska Wetenskaps-Academien, Kejslerlige Oeconomiske Societeten i Pettersburg, Lärdoms Societeterne i Upsala, Lund, Göteborg, m. m. Herr Pehr Adrian Gadds tilsyn, för lagerkrantsen utarbetad och til allmän granskning framgifven af Johan Fredrich Bucht, Tavastlänninge. I Åbo Academiens öfre lärosal eft. midd. den 13 Junii 1792). [Åbo]: tryckt i Frenckellska boktryckeriet.

Brewer, John & Porter, Roy (toim.). 1993. *Consumption and the World of Goods*. London: Routledge.

Crossick, Geoffrey. 1997. Past Masters. In Search of the Artisan in European History. Julkaisussa: Crossick, Geoffrey (toim.) *The Artisan and the European Town, 1500–1900*. Aldershot: Scolar Press. 1–40.

de Vries, Jan. 2008. *The Industrious Revolution. Consumer Behavior and the Household Economy, 1650 to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press.

Edgren, Lars. 1987. *Lärling, gesäll, mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847*. Lund: Dialogos.

Farr, James R. 2006. The Disappearance of the Traditional Artisan. Julkaisussa: Berger, Stefan (toim.) *A Companion to Nineteenth-Century Europe, 1789–1914*. Malden, Mass.: Blackwell, 98–108.

Hagfors, Ernst A. 1885. Vanhoista häätavoista Orimattilan Pitäjässä. Julkaisussa: *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista*. Toinen Jakso. 18 Osa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 21–31.

Hemminki, Tiina. 2014. *Vauraus, luotto, luottamus. Talonpoikien lainasuhteet Pohjanlahden molemmin puolin 1796–1830*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Hjerppe, Riitta. 1981. Käsityöläiset uuden yhteiskunnan murroksessa. Julkaisussa: Kaukiainen, Yrjö et al. (toimituskunta) *När samhället förändras. Kun yhteiskunta muuttuu*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 213–235.

Jahnsson, Yrjö. 1904. Ylellisyysasetukset Ruotsissa vapauden ajalla. *Historiallinen Aikakauskirja* 2:6, 171–188.

Kaipainen, Minna. 2008. *”Ken tilauspukua käyttää, hän herrasmieheltä näyttää”. Eteläkarjalainen maalaisvaatturi ja vaatturitoiminta Suomessa 1920–1960-luvuilla*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kaukonen, Toini-Inkeri. 1965. *Raudun kansanpuvut ja naisten käsityöt*. Rautu-säätiö.

Kaukonen, Toini-Inkeri. 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kopisto, Sirkka. 1991. *Muodin vuosikymmenet 1810–1910. Suomen kansallismuseo. Dress and Fashion 1810–1910. National Museum of Finland*. Helsinki: Museovirasto.

Kuokkanen, Tiina & Lipkin, Sanna. 2011. Hauta-Asut elämän kuvaajina. Oulun Tuomiokirkon kuolinpuvuista. Julkaisussa: Ikäheimo, Janne, Nurmi, Risto & Satokangas, Reija Satokangas (toim.) *Harmaata näkyvissä. Kirsti Paavolan juhlakirja*. Oulu: Kirsti Paavolan juhlakirjatoimikunta, 149–163

Kuokkanen, Tiina, Mutka, Katja & Ylimaunu, Timo. 2015. Nappeja, solkia ja asetuksia. Lainsäädännön vaikutus pukeutumiseen varhaismodernissa Oulussa. *Artefactum* 5. Helsinki: Artefacta, 2.2.2015. Saatavissa: <http://www.artefacta.fi/artefactum>. Viitattu 7.11.2016.

Kurhila, Asta. 1998. *Rahvaan pukeutumisen muutos. Maaseutuväestön vaatetus perukirja-aineiston mukaan Hollolassa 1830–1910*. Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos.

Kuusi, Sakari. 1937. *Hollolan pitäjän historia II. Muinaisuuden hämärästä kunnallisen elämän alkuun 1860-luvulle. II osa*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Lehtinen, Ildikó & Sihvo, Pirkko. 2005. *Rahvaan Puku. Folk Costume. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin*. Helsinki: Museovirasto.

Lönnqvist, Bo. 1979. *Kansanpuku ja kansallispuvu*. Helsinki: Otava.

Markkanen, Erkki. 1977. *Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850–1914*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Mikkola, Kati & Stark, Laura. 2009. Himotut ja halveksitut kulutustarvikkeet. *Historiallinen Aikakauskirja* 107:1, 4–17.

Nevalainen, Pekka. 2016. *Kulkukauppiaista kauppaneuvoksiin. Itäkarjalaisten liiketoimintaa*

Oittinen, Riitta. 1990. Säädystä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Julkaisussa: Peltonen, Matti (toim.) *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 51–76.

Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi. 2015. Manlig och kvinnlig lyx. Julkaisussa: von Wachenfeldt, Paula & Nyberg, Klas (toim.) *Det svenska begäret. Sekler av lyxkonsumtion*. Stockholm: Carlssons Bokförlag, 24–46.

Ramsay, Carl Gustaf. 1999. *Resejournal 1807. En resa i södra Finland*. Helsingfors: Söderström & C:o.

Ramsay, Carl Gustaf. 1999. *Matkapäiväkirja 1807. Matka eteläisessä Suomessa*. Suomentanut ja toimittanut Sampo Honkala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Repo, Päivi. 2016. *Lahden torikaivausten 2013 miestenpukujen ja muiden tekstiilien elinkaari*. Lahti: Lahden kaupungin museo.

Riikonen, H. K. 2001. Wetterhoff, Otto Fredrik. *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. URN:NBN:fi-fe20051410 ISSN 1799-4349. Viitattu 26.11.2018.

Runefelt, Leif. 2015. Grå bonde, blå bonde. Julkaisussa: von Wachenfeldt, Paula & Nyberg, Klas (toim.) *Det svenska begäret. Sekler av lyxkonsumtion*. Stockholm: Carlssons Bokförlag, 106–129.

Räisänen, Riikka, Primetta, Anja & Niinimäki, Kirsi. 2015. *Luonnonväriaineet*. Helsinki: Maahenki.

Samling af Placater, förordningar, Manifest och påbud, samt andre almanna handling-ar, hwilka i stor-furstendömet Finland sedan 1808 års början ifrån trycket utkommit. Andra Delen 1813–1816, 1822. Åbo: J. Frenckell & son.

Schybergson, Per. 1992. Ensimmäiset teollisuuskapitalistit. Julkaisussa: Haapala, Pertti. (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. 2. Uudistettu painos. Tampere: Vastapaino. 89–107.

Sirelius, U. T. 1990. [1915] *Suomen kansallispukujen historia*. 2. painos [i.e. Jäljennöspainos]. Helsinki: Kansallisteos.

Sirén, Mika 1983: *Piiskan lovi kainalossa. Sananparsia Hollolasta ja Hollolan Lahdesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Söderlund, Ernst. 1949. *Hantverkarna. Andra Delen. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden*. Stockholm: Tidens Förlag.

Turunen, Arja. 2011. *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumishjeet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Ulväng, Marie. 2012. *Klädekonomi och klädkultur. Böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet*. Möklinta: Gidlunds förlag.

Uotila, Merja. 2014. *Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä. Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1809–1840*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Vainio-Korhonen, Kirsi. 1998. *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wetterhof, O. F. 1807. Tankar om Tavastlands upphjelpande genom fabriker och manufaktur, en stads anläggning vid Wäxiö i Asickala kapell och Päijännes sänkning. *Kongl. finska hushållnings-sällskapets handlingar. Andra tomen*. Åbo: Frenckell, 249–318.

Wirilander, Kaarlo. 1974. *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.